

POST-ADEVĂRUL ȘI IMPACTUL ACESTUI FENOMEN ÎN SFERA VALORILOR EDUCAȚIONALE

Valentin CUȘCĂ,
dr. în filozofie, conf. univ.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
Republica Moldova
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3132-5064>

Summary

Post-truth is a concept, a category that represents a social phenomenon, which is associated with a cultural and political climate, in which there is less respect for the truth. In the sense of Post, it suggests the idea of a moment, lasting in time, in which the concept of truth becomes unimportant or irrelevant, being replaced with various insecure knowledge or without logical basis and conclusive arguments, called alternative truths, false, or hybrid truths.

The article analyzes the causes and essence of this phenomenon, as well as its impact in the field of educational values. Examining various conceptions regarding the post-truth phenomenon, the authors also refer to the aspects related to the logical-linguistic structures. These structures, at the linguistic level, focus on words and grammatical sentences, and at the logical level, on notions, judgments and reasoning, which are constituted as forms of thinking. Thus the thinking is correct according to the logical form and true according to the content, through an adequacy with reality.

Post-truth is a deviation from the truth, violating logical principles and laws, in form and content. The causes of these situations are determined by the semantic uncertainties of the language (ambiguity, synonymy, polysemy, etc.), but especially by subjective manipulations in speeches, in the media and on social networks in order to impose the "authenticity" of their opinions.

The authors make a number of suggestions that could help to rectify the situation, namely:

- To study deeply the phenomenon of post-truth and provide measures, legally regulated, which would counteract its expansion. In the educational sphere. Provide for the development of paradigms and methodologies to change education and orient it not only to performance and success, but also to a humanistic education, based on beauty, truth and faith.

- To carry out actions to optimize the phenomenon of excessive technologicalization of education and application of efficient methodologies for the formation of civic values, for keeping in the didactic arsenal the principles of teaching through heuristic dialogue, especially in the field of humanities.

- To apply in education the methods of developing critical and self-critical thinking, in the Kantian spirit and not only of modern nihilism.

Keywords: *truth, post-truth, hybrid truths, interpretation, intentional interpretation, classical logic, non-classical logic, intuitionistic logic, analytical thinking, fragmented thinking, educational values, art education.*

Viața omului e o mișcare spre cunoaștere și adevăr, începând cu formele senzoriale ale existenței prelingvistice, dar mai ales odată cu apariția limbii și exprimarea gândurilor prin vorbire articulată. Limba, limbajul i-a permis omului saltul calitativ în epoca cunoașterii raționale. Problema adevărului, ca atare, apare odată cu această epocă, pentru că adevărul a fost și mai este o adecvare între conținutul gândurilor noastre, exprimate verbal sau gândite interiorizat (tot ca o îmbinare lexicală) și realitatea lucrurilor și fenomenelor. Fenomenologia este în acest sens o teorie a cunoașterii.

Începând cu mileniiile VI-V î.Hr. reflecțiile filosofice orientale în China și India au exprimat adevărul într-o manieră de gândire mai mult alegorică, metaforică, fără a-l dota cu un instrument logic demonstrativ și argumentativ adecvat. Preluată din Orient de către greci, filosofia s-a consolidat inițial la ei în formă mitologică (tot alegorică) de exprimare a unor adevăruri existențiale. Cu timpul însă, în perioada elenismului, odată cu dezvoltarea economică, socială și mai ales cea culturală (sec. VIII-V î.Hr.) în Grecia apare fenomenul cunoașterii științifice, concomitent cu care apar și științele corespunzătoare – filosofia, geometria, matematica, gramatica, istoria și altele. Tot în această perioadă, Socrate (470-399 î.Hr.) formulează ideea că noi nu cunoaștem nemijlocit obiectele, lucrurile, ci expresia lor lingvistică și mai ales cea logică prin *noțiuni și judecăți* care redau prin conținut *esența (adevărul)* lor.

Deci, adevărul este o categorie ce ține de limbaj și nu de lucruri. Această abordare a marelui gânditor antic a fost o viziune revoluționară în istoria gândirii. Preluată de discipolul său, Platon (427-397 î.Hr.), iar mai apoi de Aristotel (384-322 î.Hr.), ea a adus la apariția *logicii* ca instrument (Organon) de demonstrare prin metoda deductivă a adevărului necesar sau de argumentare prin metoda inductivă a adevărului probabil⁷³⁹.

Apariția logicii ca știință prin remarcabila contribuție a lui Aristotel a pus bazele cunoașterii și întemeierii (dovedirii) științifice a adevărului, fapt ce a curmat aiureala sofisticării, un soi de adevăr și fals concomitent. Post-adevărul de astăzi sau adevărurile hibride sunt un fel de sofisme în condițiile societății informaționale contemporane, care au generat în politică curentul populist, numit de greci mai simplu demagogie.

După această retrospectivă istorică, ne vom preocupa în continuare de determinarea naturii (esenței) conceptului de post-adevăr, repercusiunile lui în sfera juridică și educațională.

Post-adevărul, concept, semnificații

Dacă e să ne referim la natura cunoașterii din punct de vedere epistemologic/gnoseologic și psihologic, putem menționa faptul că, cu toate că izvorul cunoștințelor este realitatea obiectivă, cunoștințele noastre raționale sunt formulate și constituite prin mijloace formale. Formele gândirii, în viziunea lui Aristotel, sunt trei – *noțiuni, judecăți/propoziții logice și raționamente/inferențe*. Aceste forme sunt bazate pe resurse lingvistice (*cuvinte și propoziții*) și pe expresii lingvistice cu funcție relațională, operațională (și, dar, sau, dacă... atunci etc.).

Limba, iar mai apoi limbajul este în esență o entitate *simbolică, convențională*, apărută pe parcursul evoluției istorice cu funcțiile principale de comunicare și de exprimare/stocare a cunoștințelor. Convenționalul înseamnă o înțelegere comună asupra structurii unui cuvânt, care

⁷³⁹Аристотель, Сочинения в 4-х томах, том 1, изд-во Мысль, Москва, 1976.

într-o limbă exprimă (numește) un obiect sau clasă de obiecte sau fenomene ale realității, fapt ce îi determină semnificația sa. În limbi naturale diferite, cuvintele, ce formează fondul lor lexical, sunt diferite. Traducerea dintr-o limbă în alta se face prin echivalarea sensului diferitor cuvinte și propoziții.

Ce au aceste afirmații, reflecții cu conceptul de post-adevăr?

În opinia noastră, acest fenomen logico-lingvistic, chiar dacă este o convenție universal acceptată, confirmată de principii, legi și reguli lingvistice și logice, generează multiple incertitudini semantice, logice. Adică un gând poate fi exprimat sau înțeles uneori diferit, într-un fel sau altul. Este bine cunoscut, în acest sens, polisemantismul, contradicțiile logice, paralogisme și altele.

Adevărul se modelează, se întemeiază cu ajutorul acestor structuri logico-lingvistice cu elementele anterior enumerate de incertitudine, deci el prin apariția sa are aceeași soartă. În acest sens, post-adevărul nu este un fenomen actual sau ține de vreo epocă istorică. El este inerent civilizației, poate doar cu diferite grade de intensitate. De aceea nu considerăm întemeiate unele opinii care încearcă să asocieze post-adevărul cu o anumită perioadă sau epocă istorică.

Este argumentată, după părerea noastră, viziunea exprimată de filosoful și logicianul Mircea Dumitru, fostul rector al Universității din București, și anume că „faptele sunt bază epistemologică a adevărului”, iar post-adevărul redă „fapte alternative”. Un adevăr nu se poate afirma și nega despre una și aceeași faptă sau categorii de fapte. Altfel, formal vorbind, ne contrazicem.

Însă, în acest context, nu putem semna la afirmația lui Mircea Dumitru că, în general, post-adevăr nu există, ci doar adevăr sau fals. Aceasta ar fi adevărat, dacă ne-am ghida doar de logica formală și legea *terțului exclus* (două propoziții contradictorii sau contrare nu pot fi în același timp și raport ambele adevărate, una este cu necesitate falsă). Adică avem sau adevărul, sau falsitatea, *tertium non datum*.

Însă, în afară de logica formală (clasică), mai există și logica dialectică, și diferite logici non-standard (neclasice), la care ne vom referi pe parcursul analizei conceptului *post-adevăr*.

Și totuși vom spune că în anumite domenii (inclusiv cel juridic) dilema adevărat sau fals este validă, cu toate că pentru precizări contextuale se admit și interpretările legii, inclusiv ale Constituției.

Vom constata astfel faptul că post-adevărul își are începutul odată cu apariția primelor civilizații. Mărturiile ale acestui fapt sunt miturile Greciei Antice, alegoriile religioase din perioada Evului Mediu, „mitul” atotputernicei rațiuni în Epocile Renașterii și Luminilor, concepțiile ideologice ale perioadei moderne, care au provocat adversitățile celor două războaie mondiale

din secolul XX, efectul manipulatoriu al tehnologizării informaționale și probabil în viitor și al educației în contemporaneitate.

În conștiința populară, la acest capitol există dictonul că „minte (limba) ne este dată ca să putem ascunde adevărul”.

O viziune diametral opusă celei a lui M. Dumitru expune jurnalistul, prezentatorul TV Cătălin Ștefănescu⁷⁴⁰. În articolul „Ce ne place în societatea post-adevăr” el, în spiritul unui „frâu liber în exprimare”, afirmă că „nici nu mai contează cine a folosit primul sintagma post-adevăr”, important este faptul că „adevărul clasic este înlocuit cu adevărul personal”. „Când spui că omenirea a depășit adevărul, parcă simți că urmează o lungă vacanță de la orice (inclusiv de la responsabilitate? - n.n.) o mult așteptată relaxare”, – susține autorul.

Reflecțiile continuă cu afirmația că „Idea de moralitate, potrivirea faptelor cu gândurile, după un cod care îl acceptăm ca membri ai unei comunități, e depășită de multă vreme, e ceva ce aparține trecutului” – susține franc C. Ștefănescu. Și, în sfârșit, o concluzie filosofică totală – „Post-adevărul e o consecință naturală a lumii”. Probabil cu referire la lumea socială. Dovada acestor argumente sunt „televiziunile pe un val al spectacolelor emoționale” cu jocuri, concursuri distractive, talk-show-uri, libertanismul nediluat al rețelelor sociale, efervescența vlogerilor etc.

La toate aceste argumente am întreba doar – Ce ne facem când se epuizează volumul cunoștințelor dobândite rațional cu referire la fapte, cunoștințe care ne-au creat confortul post-adevărului de astăzi și rămânem doar cu vidul cognitiv emoțional și cu vidul etic, cu haosul comportamental non-valoric? Va fi, probabil, o veselie și distracție generalizată.

Este un viitor pe care, probabil, nu ni-l dorim, de aceea aceste moravuri ale post-adevărului s-ar cuveni ținute în frâu, pentru că acest fenomen într-adevăr este inerent societății civile și nu poate fi evitat complet. Spectrul analizei și constatării cauzelor și existenței fenomenului post-adevărului este amplu și divers.

Rezumativ vom menționa încă unele din opiniile relevante lansate în spațiul românesc de evaluare a acestui fenomen complex, care este post-adevărul. Ideile principale se rezumă la următoarele:

- Accentul în post-adevăr se pune pe faptul că adevărul este măsura reprezentării mele și nu o valoare universal validă atât formal, cât și dialectic (ca interpretare). El poate fi adaptat reprezentării mele subiective.

- Adevărul ne poate face liberi. Post-adevărul ne încorsetează prin manipulare.

⁷⁴⁰ Ștefănescu C. *Ce ne place în societatea post-adevăr?* În: Dilema veche, nr. 668, 8-16 decembrie 2016.

- Adevărul creează probleme, incomodități, dificultăți cognitive și psihologice, de aceea în post-adevăr evităm aceste situații, prin aderarea la neadevăr sau la adevăruri hibride.

- Adevărul necesită dovezi concludente, definiții stricte etc., pe când în post-adevăr putem să ne descurcăm cu argumente alternative, superficiale și convenabile, care nu necesită un efort intelectual consistent.

- Adevărul se axează pe explicație, convingere și încredere, pe când oamenii sunt tentați să se eschiveze de la responsabilitate, preferând o indeterminare cognitivă și morală (poate fi și așa, și altfel).

Antropologul Vintilă Mihăilescu vede cauza post-adevărului în „globalizarea și democratizarea informației prin rețelele sociale”⁷⁴¹, fapt ce a generat știrile false (fake news). Astfel apare efectul pervers al comunicării digitale care creează „conflictul dintre generații”. Un alt factor ce determină răspândirea post-adevărului este, în viziunea acestui autor, „expansiunea și presiunea *culturii autentice*, ceea ce implică adevărul tău inimitabil”.

Datorită populismului, care prosperă în condițiile post-adevărului, „nimeni nu mai înțelege care este cauza reală a sărăciei, migrației, criminalității, hoției, însă nemulțumirea crește”. De aceea apare ura care îi unește pe oameni și inerentele conflicte generate de ea, conchide V. Mihăilescu. Sloganul zilei devine „Elitele mint”⁷⁴².

Un alt autor, Andrei Cornea, în rezultatul unei ample analize și evaluări a fenomenului, face o generalizare similară unei definiții nestricte: „Post-adevărul asta înseamnă că foarte mulți oameni nu mai au încredere în opiniile formate cu dovezi solide în adevărurile științifice, în faptele atestate statistic, ci se dedică unor opinii fanteziste, debitate mai ales de rețelele de socializare, dar preluate și de anumite televiziuni”⁷⁴³.

Situația e destul de delicată și complexă, pentru că, cu toate că incompetenții sunt mai creduli, există și mulți oameni competenți, cultivați, savanți, jurnaliști, care se lasă induși în eroare sau nu au un spirit critic pentru a combate neadevărurile inoculate. Căci de politicieni nici nu mai vorbim, la ei „interesul (și nu adevărul) joacă fesul”. Aceasta atitudine indiferentă explică, fie și parțial, acceptarea, tolerarea ororilor naziste și a celor staliniste, și nu numai.

Presa, în numele libertății de exprimare, uneori al pseudo-libertății, face jocul părtinitor al diferitor cercuri de interese și se face adesea a uita, că în interesul pluralismului de opinii, sunt necesare dezbateri publice serioase, argumentate, echidistante în numele adevărului.

⁷⁴¹ Mihăilescu V. *Autenticitate, post adevăr și populism*. În: Sfera politicii, nr. 1-2, 2017, pp. 30-44.

⁷⁴² Mihăilescu V. *Autenticitate, post adevăr și populism*. În: Sfera politicii, nr. 1-2, 2017, pp. 30-44.

⁷⁴³ Cornea A. *Post adevărul la ordinea zilei*. În: Revista 22, 20 decembrie, 2016.

Însă ținem să revenim și să facem unele precizări referitor la rolul și funcțiile arsenalului logico-lingvistic, care adesea aplicat tendențios favorizează fake-urile sau adevărurile hibride, un soi de convergență între adevăr și neadevăr. În acest sens, este la mijloc faptul, că procesul cognitiv devine tot mai diversificat și complex. De aceea resursele logicii formale aristotelice (clasice) nu mai fac față metodologiilor de cercetare științifică.

Încă în a doua jumătate a secolului XX au apărut o serie de logici „non-elastice”, „non-standard”, care nu se mai supun total rigorilor logicii formale.

În special, în unele domenii ale matematicii și fizicii, unde se cercetează probleme axate pe o incertitudine semantică și factuală comportamentală (a atomilor), legea terțului exclus nu se mai aplică, fiind admise valori de tipul „mai mult sau mai puțin adevărat” sau valori cu un anumit grad de aproximație. Există logica *interpretării intenționate*, adică sunt admise cazuri când valoarea de adevăr se stabilește, dovedește situativ (conform unor reguli speciale). La fel și *logica intuiționistă* se axează pe un set de reguli de interpretare. Esența logicii moderne a fost exprimată de unul din valoroșii creatori ai logicii limbajului – Ludwig Wittgenstein (1889-1951) prin expresia „*logica este un joc de cuvinte*”, iar *certitudinea logică* este plasată pe un teren instabil, aidoma unor nisipuri mișcătoare. „Lumea este descrisă prin limbaj” în spirit analitic și prin interpretare, lucru care creează dificultăți conceptului de adevăr. În religie, etică și artă, obiectul „poate fi doar arătat”, dar care nu poate fi exprimat adecvat prin limbaj.

Aceste schimbări în domeniul teoriei cunoașterii fac să existe atât *adevăruri absolute* (deductive în logica formală), cât și *adevăruri relative* (cu un anumit grad de aproximație).

Pe de altă parte, un factor „destabilizator” este și existența/influența asupra comportamentului uman a sferei inconștientului sau a iraționalului. În politică acest factor adesea este hotărâtor prin inoculări comportamentale dictate de sugestii orientate spre această sferă necontrolată rațional.

Unii psihologi consideră că sfera inconștientului, inclusiv cea de natură emoțională, constituie la nivel comportamental circa 90% din psihicul uman.

În acest context de incertitudine, evident, că post-adevărul găsește un teren propice să devină inevitabil. Așadar, cum este definit post-adevărul?

*Post-adevărul este o expresie care se referă la, sau este folosit în circumstanțe în care faptele obiective sunt mai puțin influente în formarea opiniei publice decât apelarea la emoție și la convingerile personale. Astfel adevărul în sens factual contează mai puțin*⁷⁴⁴. „Post” sugerează ideea unui moment în care conceptul specificat (adevărul) a devenit neimportant sau irelevant. În limba română „post” are și semnificația de ceva care urmează după altceva. De

⁷⁴⁴ ro.wikipedia.org.wiki> Post adevăr

exemplu: postcomunism, post-factum, post-scriptum etc. Această semnificație, în viziunea noastră, este practic aplicabilă și la noțiunea de post-adevăr, adică altceva urmează în loc de adevăr (un fals, un adevăr alternativ, un semiadevăr, un adevăr hibrid), substituindu-l parțial sau integral. Post-adevărul, după prof. Timothy Williamson, este asociat cu un *climat cultural și politic* în care există mai puțin respect pentru adevăr.

Post-adevăr și valorile educaționale

În examinarea acestui subiect vom demara pornind de la ultima idee lansată de profesorul Timothy Williamson și anume că post-adevărul este asociat cu existența unui climat cultural și politic, în care valoarea adevărului pierde teren în societate din motivele analizate anterior.

Precum este bine cunoscut, civilizația Greciei Antice și, în special, în perioada elenismului, s-a axat și a promovat activ o serie de valori sociale, economice, politice, familiale, culturale, deosebit de importante, fiind *valorile educaționale*. În expunerea titanilor gândirii filosofice universale – Socrate, Platon și Aristotel, dar și în cadrul multiplelor școli filosofice ale timpului, sistemul de valori se reducea la trei valori general-umane – *Adevăr, Frumos și Bine*. Nu există o ierarhizare a acestor valori, acest lucru se întâmplă într-un anumit context, situație concretă. *Utilul* era o valoare, însă nu era dominantă. Dominantă era valoarea *măsurii* în toate.

Evident că fenomenul post-adevărului a existat în această epocă, cu toate că nu este atestată o asemenea noțiune. Este elocventă în acest sens mitologia, inclusiv cea religioasă, politeistă, sofistica etc.

Inventarea logicii prin eforturi filosofice conjugate, dar îndeosebi cu contribuțiile decisive ale lui Aristotel⁷⁴⁵, a fost, în bună parte, o ripostă dată școlii sofiste, adică unui soi de post-adevăr.

Logica aristotelică (clasică) a pus temelia întemeierii adevărului și certitudinii cunoștințelor științifice. Civilizația europeană îi datorează mult lui Aristotel pentru dezvoltarea sa, începând cu perioada Renașterii, a științelor, în special a științelor naturii, și progresul tehnico-științific realizat pe parcursul secolelor ulterioare.

În sfera educației/învățământului, mai ales odată cu Epoca Luminilor, valoarea supremă a cunoașterii prin studiu este *Adevărul*.

Ei bine, evoluția școlii și aplicarea metodologiilor de predare-învățare orientate spre profesionalizare și eficiență didactică au avut drept consecință apariția unui întreg sistem de valori. Exigeții în pedagogie și axiologie indică, în acest sens, următorul sistem de valori ce ar contribui la formarea personalității:⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ Аристотель, *Сочинения*, в 4-х томах, том 1, Москва: Изд-во Мысль, 1976.

⁷⁴⁶ Cuznețov L., Banuh N. *Filosofia educației*. Ghid metodologic, Chișinău, 2004.

- *Educația morală* prin sistemul de valori respectiv, în centru fiind Binele;
- *Educația intelectuală* ce promovează valoarea competențelor cognitive și profesionale;
- *Educația estetică* orientată spre perceperea frumosului;
- *Educația tehnologică* formează cunoștințe și abilități de manipulare a tehnologiilor moderne (calculator, multimedia, fizică, chimie etc.);
- *Educația psihofizică* se axează pe formarea cunoștințelor și deprinderilor unui mod sănătos de viață.

Promovarea acestor valori în sistemul de învățământ modern determină, în bună parte, conținutul și finalitățile educației. În cadrul învățământului european, ele se axează pe rigorile reglementate de prevederile procesului de la Bologna, orientate spre formarea unui spațiu comun al învățământului european, bazat pe standarde comunitare, nivelul lor constituind cerința asigurării calității studiilor.

Ce tangențe au toate acestea cu problema post-adevărului? Există multiple astfel de tangențe, în opinia noastră. Educația este sfera care nu numai consumă valori sociale (cunoștințe, norme morale etc.), ci și contribuie la formarea lor, la menținerea valorilor general-umane și la apariția unor noi valori. În acest sens, probabil există și unele lacune în educație la toate treptele (preșcolară, gimnazială, liceală, învățământ superior), care cauzează o stare de extindere în societate a mentalității post-adevăr. De aceea, ar fi bine să vedem care sunt aceste cauze și să determinăm ce ar urma să facă școala pentru a redresa situația la acest capitol, lucru foarte complex și dificil.

În prezent, nu se prea întrezăresc, din păcate, cercetări și acțiuni în această direcție, poate că doar cele ce țin de gestionarea calității studiilor. Dar aceasta ține mai mult de valorile intelectuale. Punctele vulnerabile ale educației, care au drept urmare afectarea valorii adevărului, limitarea puterii lui de influență în societate, sunt multiple. Am enumera printre ele, nu neapărat în ordine ierarhică, faptul *tehnologizării educației* prin utilizarea masivă a formelor de instruire și evaluare on-line, a accesului practic nelimitat la informație curriculară și extracurriculară. Tehnologizarea are atât avantaje, cât și dezavantaje, în orice domeniu, inclusiv în educație⁷⁴⁷. Schimbarea formei de contact direct cu sistemul on-line are consecințe negative în sensul că profesorul nu are posibilitatea să comunice pe viu cu elevul, încadrând în predare și sfera emoțională. Socrate vorbea despre metoda moșitului (nașterii) adevărului, în dialog viu cu discipolii săi, refuzând să scrie ceva. Gândul scris, spunea el, este un gând mort. Ce să mai

⁷⁴⁷ Chicuș N., Cușcă V. *Reformă și modernizare în educație*. În: Conferința științifică internațională *Probleme ale științelor socioumaniste și modernizării învățământului*, Chișinău, 2020, seria 22, vol. III, p. 7-12.

spunem de metoda de comunicare on-line? Ea atrofiază substanțial starea atitudinală, bazată pe trăire emoțională în cunoaștere. Astfel, tehnologizarea corupe perceperea valorii adevărului, schimbă mentalul, îl face mai receptiv la post-adevăr.

Un alt element vulnerabil la post-adevăr este însuși sistemul de instruire. Grecii venerau adevărul, folosind un model de educație *estetic, de tip artistic*. Educația modernă este de tip pragmatic, bazată pe eficiență și calitate în pregătirea profesională. Nu atât adevărul, cât succesul contează. Desigur, cu o oarecare excepție pentru instituțiile artistice (muzică, artă plastică etc.). Dar aici se educă adevărul artistic (prin interpretare artistică a operei) și nu adevărul la fapte.

Expuse succint, celelalte vulnerabilități ale educației ar fi:

- Schimbarea de mentalitate semnalată de psihologi în așa fel că gândirea profundă, analitică devine *fragmentată* caleidoscopic. Ea se transformă în gândire de clip (de moment), în care întregul, generalul, prin care se percepe adevărul contează mai puțin. Este un fel de clip filmat în care sunt evidențiate elementele, iar o concepție artistică integră nu există.

- Treptat s-a creat o atmosferă în care multe adevăruri (sau teorii) științifice sunt puse la îndoială sau sunt total negate, ceea ce generează un comportament nihilist la elevi și studenți, favorabil unor fantezii conspiraționiste la care se dedau și unele cadre didactice. De exemplu, sunt contestate teoria evoluției (darwinismul și apariția universului), teoria progresului etc.

- Sunt într-o profundă criză multe valori morale (bunătatea, buna cuviință, ajutorul reciproc etc.), tot mai mult teren obține relativismul și oportunismul, mercantilismul și egoismul.

- Valorile familiale, educația în familie, cei șapte ani de acasă sunt diluate până la o limită inadmisibilă. Crește violența familială și socială.

- Valorile consumatoriste și adesea amorale de comportament sunt promovate masiv de mass-media. Aceasta schimbă profilul moral și motivațional al stilului de viață nu numai la elevi, ci și la cadrele didactice.

- Astfel școala se schimbă și se modifică și valorile promovate în educație. Pot fi invocate și alte aspecte ce contribuie, direct sau indirect, la crearea unui teren social fertil post-adevărului.

Ce-i de făcut? Este o întrebare capitală, la care nu există, din păcate, prea multe răspunsuri rezonabile. În articolul „Post-adevărul lumii noastre”, Sever Voinescu propune o soluție pe cât de bizară, pe atât de reală: „Și de aici să nu încercăm neapărat reîntoarcerea, căci reîntoarcerea este totdeauna o dulce iluzie, cât construirea unei forme mentale care să ne facă capabili să continuăm să savurăm post-adevărurile, dar și să încercăm să operăm cu adevărul”⁷⁴⁸.

⁷⁴⁸ Voinescu S. *Post-adevărul lumii noastre*. În: Dilema veche, nr. 669, 15-21 decembrie 2016.

Este o soluție apropiată dictonului „să facem așa ca și lupul să fie sătul, și oaia să rămână întreagă”. E un stil de genul post-adevărului, ceea ce dovedește că toți suntem „sub vremi”, precum spunea cronicarul. Noi vom completa, referitor la școală și educație, aceste reflecții cu unele sugestii:

- Să elaborăm paradigme și metodologii didactice care ar reorienta, cel puțin parțial, școala spre un model de educație umanistă, bazată pe principiile *creдинței* în valorile științifice, valorile morale bazate pe *bunul simț și măsură* în toate.
- Să menținem autoritatea principiilor didactice ale comunicării dialogale pe viu, ca să nu admitem dezumanizarea procesului de învățământ și educație, dispariția categoriei de măiestrie pedagogică.
- Să utilizăm mai eficient principiul aplicat în Grecia Antică – imitarea marilor modele istorice, inclusiv ale celor ce țin de credința religioasă.
- Să dezvoltăm principiul gândirii critice și autocritice în stil kantian și nu nihilist, al unei critici argumentate, constructive.
- Considerăm important să oprim fluxul schimbărilor/reformelor distructive, schimbări ca scop în sine. Un conservatorism sănătos ar fi benefic ființei umane.
- Și în sfârșit, ar fi necesar să cercetăm multilateral, științific fenomenul post-adevărului pentru a ști cum să-l gestionăm rațional, să evităm exagerările lui sociale distructive.

În general, istoria civilizațiilor este un proces contradictoriu, care nu poate fi stopat, nici pus în frâu, însă unele îmbunătățiri reglementate legal pot fi realizate. Nu în zadar ingeniosul pedagog Ion Creangă în asemenea situații confuze spunea – *N-ar fi rău să fie bine!*

Bibliografie

1. Chicuș N., Cușcă V. *Reformă și modernizare în educație*. În: Conferința științifică internațională *Probleme ale științelor socioumaniste și modernizării învățământului*, Chișinău, 2020, seria 22, vol. III, p. 7-12.
2. Cornea A. *Post adevărul la ordinea zilei*. În: Revista 22, 20 decembrie, 2016.
3. Cuznețov L., Banuh N. *Filosofia educației*. Ghid metodologic, Chișinău, 2004.
4. Mihăilescu V. *Autenticitate, post adevăr și populism*. În: Sfera politicii, nr. 1-2, 2017, pp. 30-44.
5. [ro.wikipedia.org/wiki> Post adevăr](https://ro.wikipedia.org/wiki/Post_adevăr)
6. Simina C., Mircea D. *Post-adevărul este ca și cum ai spune că adevărul poate fi supus la vot*. pressone.ro, 14 noiembrie, 2017.
7. Ștefănescu C. *Ce ne place în societatea post-adevăr?* În: Dilema veche, nr. 668, 8-16 decembrie 2016.
8. Voinescu S. *Post-adevărul lumii noastre*. În: Dilema veche, nr. 669, 15-21 decembrie 2016.
9. Аристотель, *Сочинения*, в 4-х томах, том 1, Москва: Изд-во Мысль, 1976.